

HIDAS ANTAL: A VÁROSLIGETTŐL A CSENDES-ÓCEÁNIG

Az emlékezés, a múlt idézése mindig sok buktatóval fenyeget. Hisz az ember vagy családja és régen elhalványult benyomásait eleveníti fel, vagy hozzáigazítja emlékeit a köztudat hitelesítette történelemhez. Első esetben a szubjektivitás, második esetben az érdektelenség veszélyével kell számolni. Hidas ebben a csaknem két tucat hosszabb-rövidebb emlékezésben, cikkben, mindkét egyoldalúságtól ment maradt. Nem válik túlnyomóan szubjektívvé, ennél sokkal szikárabb-racionálisabb, de mégis tud újat mondani, s kötete mindvégig érdekfeszítő olvasmány marad. Az immár öt évtizedes pálya során számtalan kiemelkedő íróval, művésszel került közvetlen, emberi kapcsolatba; hangversenye szünetében Bartókkal beszélgetett, kezét szoríthatott Gorkijjal, Majakovszkijjal, személyes jóbarátai voltak a XX. századi orosz irodalom olyan korifeusai, mint Fagyevjev és Martinov, s természetesen rengeteget tud, hisz közöttük élt, a két világháború közötti magyar emigránsok szovjetunióbeli életéről. S mindez egy életerős, merész és markáns forradalmár szemszögéből, szinte mellékesen, a nagy ügyek mellett.

A 20-as évek szovjet-orosz irodalma a XX. századi európai irodalom egyik káprázatos sokszínű, tehetségekben és lehetőségekben végtelenül gazdag periódusa volt. A dogmatikus irodalomirányítástól még teljesen mentesen élnek és alkotnak egymás mellett a legkülönbözőbb irodalmi, művészeti irányok. Gombamód szaporodnak az új csoportosulások, manifesztumok születnek, s olyan világméretű alkotók fémjelzik ezt a korszakot, mint Gorkij és a fiatal Solohov s a XX. század legnagyobb orosz költői: Majakovszkij és Paszternák, Jeszenyin és Brjusov. Az irodalomelmélet, a formalisták köre olyan eredményekhez jut, amelyek a nyugat-európai új kritika kiindulópontjával szolgálnak. (Ld. pl. a Warren-Wellek-féle irodalomelméletben az orosz formalistákra való utalást.) Ez a lázasan kísérletező korszak meghozza a maga eredményeit a szovjet film nagy diadalában (Eizenstein), a zenében és a képzőművészetben egyaránt. A 30-as években aztán az adminisztratív intézkedések egész sora jelentékeny mértékben gátolja az egészséges fejlődést. Hi-

das könyvében is feltűnik az orosz-szovjet irodalomnak ez a határa. Leírja pl., hogy a dogmák sűrűsödő korszakában Lunacsarszkij az íróknak arról a százlábúróról beszélt, amelyik vígan sétált, míg el nem kezdték neki magyarázni, hogyan rakja a lábát, s mielőtt az előírásokhoz igyekezett igazodni, teljesen megzavarodott, és nem tudott többé járni. Valahogy hasonló módon járt a szovjet irodalom a 20-as évek után.

A könyvből kirajzolódó problémákör egyik legérdekesebbike az ún. személyi kultusz torzulásainak erkölcsi vetülete a kor embereinek sorsában. A kötet egyik legjobb darabja, a Fagyevjev-ről szóló, életszerűen állítja elének egyetlen író sorsán keresztül, milyen konfliktusokba sodródtak a lelkiismeretes emberek. Fagyevjev sejtette, érezte, hogy a perek koholt vádakon alapulnak, hogy égrekiáltó igazságtalanságok történnek, de bizonyosat nem tudott, s próbálta menteni a menthetőt. Pl. Hidas rehabilitálását is ő intézte el még a háború utolsó éveiben. A XX. kongresszus után aztán, amikor a hibák felszínre kerültek, sok éles támadás érte Fagyevjev-et, mint aki a 30-as, 40-es évek irodalompolitikájának egyik irányítója volt. Többek közt ez vezethetett Fagyevjev emberi összeomlásához, egyre elhatalmasodó alkoholizmusához és végül öngyilkosságához. „Ne félj az ellenségeidtól — legrosszabb esetben megölnek. Ne félj a barátaidtól — legrosszabb esetben elárulnak. Féj a közömbösöktől: ők nem ölnek meg, nem árulnak el, de az ő jóváhagyó hallgatásukkal van gyilkosság és árusulás a földön.” Ez a mottója a lengyel forradalmár író, Jasienski *A közömbösök összeesküvése* című regényének. (Jasienskit, Hidasnak ezt a másik legjobb barátját is megvádolták, Szibériában halt meg kényszermunkán.) A mottó nem véletlenül került a Jasienskiről szóló emlékezés végére. Az ártatlanul elpusztultak sorsa folyton visszatérő motívumként újra és újra megjelenik a könyvben, ezt a parancsszerű igét sugallja a kötet majd mindegyik írása, aláhúzza mindenki felelősségét minden igazságtalansáért.

Hidas általában őrzikdék elméleti fejtegetésektől, s szereti magát a spon-tán alkotó színében feltüntetni. A szocialista realizmus problémájának ennek

ellenére általunk is leghelyesebbnek vélt megoldását adja: „Mindig a mű volt hamarabb, és csak azután következett a művész módszerének, témájának, eszméjének, esztétikájának általános fokon való elemzése.” S valóban évszázadok gyakorlata az, hogy előbb volt barokk, szentimentalizmus, szimbolizmus stb., s csak azután, a művek, sőt életművek egész sorából vonták el az adott irány legdöntőbb jellemvonásait. (A reneszánsz, mint korstílus, elnevezését is csak évszázadok múltán kapta.) Talán a naturalizmus óta terjedt el (s különösen az avantgarde irányzatok közt vált divattá), hogy kész elvekkkel, elméleti manifesztummal indulnak az új izmusok. A szocialista realizmussal kissé felemás a helyzet. A 30-as években fektették le alapelveit bizonyos művek szem előtt tartásával, de mégis az egységes művészi irány kibontakozása előtt. Így ma a szakértőknek is fejtörést okoz, maradjunk-e a régi kritériumoknál, hozzunk-e létre új esztétikát, és annak milyen mértékben kell meg egyezni, vagy legalábbis igazodni a szocialista realizmus esztétikájának első megfogalmazásához.

„A földet, amellyel együtt dideregtünk, feledni, s nem szeretni lehetetlen.” — idézi Majakovszkij szavait Hidas, és minden írásán átsüt ez a keveset emlegetett, de elpusztíthatatlan szeretet a haza, Magyarország, a magyar kultúra iránt. Ezért mutatja

könyvei közt első helyen Zalka Máté a magyar nyelvű bibliát, ezért oly megrendítő számára, amikor először szólaltatták meg oroszul Bornemisza Péter hazájába vágyó strófáit, ezért munkálkodik feleségével oly fáradhatatlanul a magyar klasszikusok oroszra fordításán. A szovjetuniói emigráció így új színben is tűnik fel e lapokon: mint magyar kultúrmisszió orosz nyelvterületen. A könyv talán legszebb sorait a haza utáni vágyódás íratta. Ezek és az *Őnarckép* a kötet legsikerültebb részei. Ez utóbbit 1943-ban, Szibériából írta feleségének, aki már hat esztendeje nem látta, s levélben kérte, írjon magáról, ha már fényképet nem küldhet. Hidas sorra veszi az arcát, haját, orrát, kezét stb., s a magány és szenvedés eme kohójában az írásból kihull minden salak. Úgy jár ő is, mint az általa idézett Tolsztoj-anekdota hősnője, aki a szülési fájdalmaktól „Mon Dieu”-ket jajgatott, de mikor az igazi fájdalom jött, szivből fakadóan kiáltott fel: „Jaj, anyám!” A házi orvos nyugodtan kártyázik a férj szobájában, amíg „Mon Dieu”-ket hall, csak a „Jaj, anyám!”-ra indul be a beteghez, megbizonyosodván: a szülés most kezdődik. Hidas is a kíméletlen szenvedés juttatja el az őszinte vallomás, a kendőzetlen önfeltárlkozás stádiumába. Itt érezzük legemberibbnek, írásművészete itt mutatkozik meg igazán. (*Szépírodalmi Könyvkiadó, 1968.*)

IMRE LÁSZLÓ

ÉK SÁNDOR: MÁBA ÉRŐ TEGNAPOK

Ék Sándor, a nemzetközileg ismert kommunista művész *Mába érő tegnapok* címen adta közre visszaemlékezéseit. A könyv Ék életének első szakaszára vonatkozik, a küzdelmes, nehéz fiatalkorra. Megnyerő stílusú gyermekkor-leírását követően két egymástól elválaszthatatlan szempont szerint folyik az önéletírás. Az egyik a helyét kereső, ösztöneit világnézeté alakító lakatosinas útkeresése, a másik a művészsé válás hányatott folyamata.

Ék Sándor Angyalföldről indult el, hogy maradéktalanul bejárja a kommunista művészsé válás útját, vállalva az emigráció, a meghurcoltatás ezer következményét. Tizenhat évesen bekapcsolódik a munkásmozgalomba, küzd a béremelésért, sztrájkot szervez, részt vesz az éjszakai plakátragasztásban. A munkáshatalom napjaiban csillan meg előtte a tanulás lehetősége. Uitz Béla képzőművészeti iskolájában kezd tanulni, itt kap először ösztön-

zés, bátorítást. A Tanácsköztársaság bukását követően Bécsbe emigrál, majd Moszkvába. A moszkvai képzőművészeti intézetben egyre erőteljesebben bontakozik ki tehetsége. Bár tudta, hogy még rengeteg tanulnivalója van, mégis arra kérte a Moszkvában tartózkodó Kun Bélát, hogy segítsen neki Bécsbe jutni, ahol az illegális pártmunkában már használni lehetne rajztudását. Ez a momentum jellemző Ék Sándor alapállására. Az emigráció további állomásai — Berlin, Párizs, Amszterdam — hol lendítenek tehetsége kibontakoztatásában, hol gátolják. Végig szakadatlanul tanul és dolgozik. Igyekszik bepótolni mindent, amit önszántán kívül elmulasztott. Érdeklődése mindenre kiterjed, a fizikától a művészettörténetig. Tanulmányozza a formalista irányzatokat, de nem teszi azokat magáévá. Azt írja könyvében: „Olyan művészi felkészültségre vágytam, mely lehetővé tenné, hogy gon-